

درباره مصوبه‌ای عجیب که احتمالا قابلیت اجرا ندارد

از مشارکت‌شکن شورای عالی فضای مجازی رونمایی شد

علی مژوعی
خبرنگار گروه نقد روز

در ادامه سلسله اخبار جنجال‌برانگیز از مصوبات شورای عالی فضای مجازی روز گذشته خبری در رسانه‌ها منتشر شد مبنی بر اینکه استفاده از فیلترشکن به صورت قانونی ممنوع شده است. این مصوبه که با عنوان «بررسی راهکارهای افزایش میزان سهم ترافیک داخلی و مقابله با پالایش شکن ها» در ۲۳ آبان‌ماه سال جاری به تصویب شورای عالی فضای مجازی رسیده است فقط مربوط به ممنوعیت استفاده از فیلترشکن نبوده و بندهای جنجال‌برانگیز دیگری نیز دارد. به‌طور مثال بازگشت دوران استفاده از پسته‌های سکوهای خارجی که مردم با نام موبوگرام و تلگرام طلایی به‌خاطر می‌آوردند، بخشی از این مصوبه است که پیش از این در گزارشی با عنوان «بازگشت به ایده پسته تلگرام» به آن پرداخته شد. در ادامه ضمن بررسی بند مربوط به ممنوعیت استفاده از فیلترشکن سایر بندهای جنجالی این مصوبه را نیز مرور کرده و به ارزیابی آن خواهیم پرداخت.

مجازی برای جرم

مهم‌ترین بند این مصوبه که عنوان مصوبه نیز از آن اقتباس شده است بند ۶ است. مطابق بند ۶ مصوبه شورای عالی فضای مجازی «استفاده از ابزارهای پالایش شکن ممنوع می‌باشد، مگر مواردی که دارای مجوز قانونی می‌باشند.» این بند را که در آن واژه فیلترشکن به پالایش شکن تقلیل معنایی داده است را از دو جهت می‌توان مجوزی برای جرم دانست. با توجه به اینکه زیست مردم تا حد زیادی به سکوهای خارجی گره خورده است، لاجرم در صورت فیلتر بودن سکوها ناچار به استفاده از ابزارهای دورزنده هستند. اگرچه تا پیش از این به دلیل فقدان قانون استفاده از فیلترشکن‌ها جرم محسوب نمی‌شد اما با تصمیم اعضای شورای عالی فضای مجازی از آبان ماه سال جاری استفاده از فیلترشکن‌ها جرم انگاری شده است. با توجه به‌نکته مذکور طبیعتاً نمی‌توان توقع داشت جمعیت چندده‌میلیونی کاربران فیلترشکن به راحتی دست از این ابزار بکشند و این یعنی شورای عالی فضای مجازی با یک مصوبه طیف زیادی از مردم ایران را مجرم شناخته است. مجرمانی که نمی‌توانند با همه آنها برخورد کنند شاید به همین دلیل است که در این مصوبه نیز پس از آوردن قید ممنوعیت هیچ مجازاتی برای خطایان تعیین نشده است. مساله دیگری که باعث می‌شود مصوبه مذکور مجوزی برای جرم محسوب شود این است که در آن قید شد در مواردی که مجوز قانونی اخذ شود امکان استفاده از فیلترشکن برای افراد دارای مجوز وجود دارد. افرادی که به این بخش مصوبه می‌توان وارد کرد این است که چرا به جای صدور مجوز استفاده از فیلترشکن در مصوبه قید نشده که فیلتر اعمال شده روی دیتای فرد دارای مجوز به‌طور کلی برداشته نمی‌شود تا نیاز نباشد هزینه‌های خرید فیلتر شکن به واریز شده و در نهایت نیز فرد دارای مجوز با سوزی از یک کشور غیر از ایران در بستر فضای مجازی فعالیت کند. با این توصیف شورای عالی فضای مجازی به تنها صیانتی از آن فرد نکرده بلکه امکان رصد داده‌های او توسط سروهای خارج از ایران را فراهم می‌کند. البته قید موجود در متن مصوبه در یک صورت منطقی به نظر می‌رسید آن هم این بود که اعضای شورای این تصمیم بناداشته‌اند افرادی را که به دلیل تحریم‌های بین‌المللی از برخی داده‌های موجود در بستر وب محروم مانده‌اند را مورد حمایت قرار داده و امکان دور زدن تحریم را برای آنها فراهم کنند. این استدلال اما زمانی زیر سوال می‌رود که بدانیم شورای عالی فضای مجازی در بنده همین مصوبه امکان استفاده از ابزار برای تحت عنوان تحریم شکن را در قانون فراهم کرده است. با وجود این بند منتظر که بند ۶ نیز به جای صدور مجوز برای استفاده از فیلترشکن باید به منظور استفاده از اینترنت بدون فیلتر مجوز صادر می‌شد. چنین ضعفی باعث می‌شود تصمیم شورای عالی فضای مجازی غیرکارشناسی به نظر برسد.

ایده‌ای به نام تحریم شکن

یکی از مهم‌ترین مشکلاتی که کاربران ایران در فضای وب دارند این است

که به دلیل تحریم‌های بین‌المللی نمی‌توانستند بخشی از محتواها را مشاهده و مورد استفاده قرار دهند. استفاده از فیلترشکن‌ها علاوه بر اینکه مشکلات روزمره مردم را التیام می‌داد، برای دور زدن تحریم‌ها نیز کارایی شد؛ چراکه افراد با تغییر موقعیت مکانی خود می‌توانستند از قید تحریم‌هایی که شامل اینترنت ایران می‌شوند، رهایی یابند. البته باید گفت مساله تحریم علاوه بر مسدود کردن دسترسی کاربران ایرانی به برخی سایت‌ها باعث شده است در سایت‌هایی که ممانعتی برای ورود به آنها نیست اما دسترسی به محتوا نیاز به پرداخت مالی دارد، چالش‌هایی به وجود بیاید. اگرچه افرادی که نیاز مبرم به یک محتوا دارند از طریق تبدیل ارز در صرافی‌های اینترنتی این چالش را نیز تا حدی پشت سر می‌گذاشتند، اما اکنون که در مورد ایجاد تحریم شکن عزمی به وجود آمده باید به این موضوع نیز اندیشیده شود که چگونه می‌توان امکان پرداخت مالی کم‌دردرسر و ایمن را برای مردم فراهم کرد.

برمخاطب‌ها مجبور نه، ترغیب به کوچ شوند

یکی از اخباری که در مورد طرح در فضای مجازی دست به دست شد، این بود که شورای عالی فضای مجازی قانونی را تصویب کرده که مطابق آن صفحات پر مخاطب در سکوهای خارجی باید بستر فعالیت‌شان را به سکوهای داخلی انتقال دهند. این درک البته دقیق نیست؛ چراکه قید یابدی وجود ندارد و صرفاً برخی دستگاه‌ها موظف به ترغیب صاحبان صفحات پر مخاطب برای انتقال صفحه خود به سکوهای داخلی شده‌اند. مطابق این ماده وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی با همکاری وزارتخانه‌های امور اقتصادی و دارایی و ارتباطات و فناوری اطلاعات موظف است ظرف مدت یک ماه طرحی را برای ترغیب تولیدکنندگان محتوا و کسب‌وکارهای فعال در سکوهای خارجی به منظور فعالیت آنها، صرفاً در سکوهای داخلی آماده کند و برای تصویب در شورای معین ارائه دهد. اما آنچه درباره بند محل نقد است، تبصره‌ای بوده که به این بند الصاق شده است. مطابق این تبصره، «لازم است طرح به‌گونه‌ای آماده شود که طی شش ماه پس از ابلاغ، حداقل ۵۰ درصد از تولیدکنندگان محتوای صفحات و کانال‌های پر مخاطب، بستر فعالیت‌شان را از سکوهای خارجی به سکوهای داخلی منتقل و فعالیت کنند. مرجع تعیین شاخص صفحات و کانال‌های پر مخاطب، مرکز ملی فضای

مجازی کشور است.» تعیین مهلت ۶ ماهه برای دستگاه‌های مسئول به منظور انتقال ۵۰ درصد از این صفحات به سکوهای داخلی امری بعید به نظر می‌رسد و تا این لحظه که بیش از نیمی از مهلت تعیین شده یعنی سه ماه گذشته است هیچ تحویلی در این زمینه ایجاد نشده و گزارشی نیز در مورد میزان موفقیت این بند ارائه نشده است. تاکنون اظهارات متعددی از برخی مسئولان نقل شده که به کسب وکارهایی که فعالیت‌هایشان را از طریق سکوهای داخلی پیگیری می‌کنند وام داده می‌شود، اما تاکنون هیچ گزارشی از میزان تحقق این وعده ارائه نشده است.

تبلیغ در سکوهای خارجی ممنوع

پیش از اینکه شبکه‌های اجتماعی به ابزاری رایج برای تبلیغات تبدیل شوند، مجموعه‌های مختلف برای تبلیغات خود به سراغ صداوسیما رفته و برخی نیز شبکه‌های ماهواره‌ای را برمی‌گزیند که از دو جهت به کشور آسیب وارد می‌کرد، هم به شبکه‌های فارسی زبان معاند رسمیت می‌بخشید و هم منجر به حمایت مالی از آنها توسط مجموعه‌های صنعتی و غیرصنعتی مسخر در ایران می‌شد. برای جلوگیری از این آسیب مقرر شد مجموعه‌های خصوصی که بستر شبکه‌های ماهواره‌ای را برای خود انتخاب می‌کنند از تبلیغات در رسانه ملی محروم بمانند. این امر تا حد زیادی جلوی ترویج تبلیغات در ماهواره‌ها را مهار کرد. با ورود شبکه‌های اجتماعی اما این نزاع تا حد زیادی از بین رفت؛ چراکه بستری کم‌هزینه‌تر و آزادتر برای تبلیغات بسیاری محسوب می‌شود و هم زمان ممکن است چالش‌هایی که در مورد شبکه‌های ماهواره وجود داشت را نیز تشدید کند؛ چراکه شبکه‌های اجتماعی امکان تبلیغات را برای مجموعه‌های حقوقی با تمکن مالی کمتر نیز فراهم می‌کند و ورود گسترده افراد و گروه‌ها به عرصه تبلیغات کار را برای مدیریت فضای نیز سخت‌تر می‌کند. با این وجود اما شورای عالی فضای مجازی به عنوان دستگاه نظارت‌کننده همچنان نسخه‌های مدیریتی قبلی را تجزیه می‌کند. این موضوع در بند ۲ مصوبه آبان‌ماه این شورا گنجانده شده و مطابق آن آمده است: «هر گونه تبلیغ اشخاص حقوقی در بستر سکوهای خارجی غیرمجاز ممنوع است. وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی با همکاری سازمان صداوسیما می‌ج.ا.ا.ا، فرماندهی کل انتظامی ج.ا.ا.ا. وزارت امور اقتصادی و دارایی و قوه قضائیه مکلف به اجرایی‌سازی و تأمین لوازم آن شده و هر سه ماه یکبار نیز باید نتایج را مرکز ملی

فضای مجازی کشور ارائه دهند.» این بنده نیز همچون بند ۱ روی زمین باقی مانده و اکنون بعد از حدود سه ماه از تصویب مصوبه تازه اخبار آن اطلاع‌رسانی می‌شود. حال آنکه برای دریافت یک گزارش عملکرد سه ماهه از دستگاه‌های معین نیاز بود تا ابتدا این قانون به‌طور گسترده به همه مجموعه‌های حقوقی ابلاغ شود. این راهبرد که برای جلوگیری از تقویت سکوهای خارجی تعیین شده است، می‌تواند آسیب‌هایی به مجموعه‌های حقوقی داخلی زده و آنها را تضعیف کند؛ چراکه بسیاری از مجموعه‌های حقوقی کوچک مالی تأمین هزینه‌های تبلیغات در بسترهای رسمی همچون رسانه ملی و ویلورهای خیابانی را نداشته و از طرف دیگر با وجود حضور گسترده کاربران ایران در سکوهای خارجی تبلیغات در سکوهای داخلی تا حد زیادی کم‌بازده خواهد بود.

عقبگرد به دوران پسته‌ها

در بند ۴ مصوبه شورای عالی فضای مجازی نکته‌ای قید شده است که پیش از این در گزارشی با عنوان «بازگشت به ایده پسته تلگرام» به‌طور مفصل به آن پرداختیم. مطابق بند ۴ تنظیم‌گران بخشی مکلف شده‌اند با هدف رفع نیاز و ایجاد تنوع در سید مصرف کاربران امکان افشای نقش بخش خصوصی را فراهم آورند تا این بخش بتواند امکان فنی استفاده از خدمات مفید سکوهای پرکاربرد خارجی را در قالب دستگاه‌های حکمرانی‌پذیر فراهم آورد. این ایده را تقریباً این‌گونه می‌توان معنی کرد که بعد از هفت سال فیلتر سکوهای خارجی را دیگر بکار قرار است پسته‌هایی همچون موبوگرام و تلگرام طلایی احیا شده با این تفاوت که این بار این پسته‌ها باید در یک چهارچوب قانونی فعالیت کنند. همچنین به‌لحاظ قانونی امکان ایجاد پسته برای سایر سکوها همچون اینستاگرام نیز فراهم شده است. این ایده که به نوعی اعتراف به شکست سیاست فیلترینگ و کافی نبودن ظرفیت سکوهای داخلی بوده با دو ایراد اساسی مواجه است. اولاً اعتماد عمومی دیگر به راحتی برای استفاده از این پسته‌ها جلب نمی‌شود و ثانیاً امکان فنی برای ایجاد پسته برای همه سکوهای خارجی وجود ندارد. بنابراین مصوبه شورای عالی فضای مجازی برای آنها اساساً کارکردی ندارد. بنابراین باید گفت ایده صحیح برای مدیریت فضای مجازی هر چه باشد تداوم سیاست فیلترینگ و تزیق مسکنی به نام درگاه حکمرانی‌پذیر نیست.

محمد کشوری، کارشناس حوزه فناوری اطلاعات در گفت‌وگو با «فرهیختگان»:

مصوبه شورای عالی فضای مجازی حرمت‌شکنی قانون است

پس از آنکه چند ماه از جنجال طرح صیانت گذشت و بررسی چالش‌های شبکه‌های اجتماعی خارجی به شورای عالی فضای مجازی سپرده شد، حال این شورا نیز مصوبه‌ای تحت عنوان «بررسی راهکارهای افزایش میزان سهم ترافیک داخلی و مقابله با پالایش شکن ها» را صادر کرده است چه بسا ایرادات بزرگ‌تر و چالش‌برانگیزتری نیز نسبت به طرح صیانت داشته باشند. در مورد برخی از این ایرادات و اثرات نامطلوب آن با محمد کشوری، کارشناس حوزه فناوری اطلاعات به گفت‌وگو پرداخته‌ام. مشروح این گفت‌وگو را در ادامه می‌خوانید.

این مصوبه ضمانت اجرایی ندارد

کشوری در ابتدای گفت‌وگو به تشریح ضمانت مصوبه شورای عالی فضای مجازی پرداخت و با توجه به نبود تضمین اجرا محتوای آن را در حد سیاست کلی ارزیابی کرد. او در این باره معتقد است: «در مورد فیلترشکن چند نکته مورد توجه قرار دارد. اول اینکه شورای عالی فضای مجازی معمولاً مصوباتش برای نهادها و سازمان‌های دولتی و حاکمیتی است، یعنی مثل مجلس تبدیل به قانون نمی‌شود. اینکه در مصوبه اخیر استفاده از فیلترشکن محدود شده به نظر من یک سیاست است نه یک قانون یا چیزی که وصف مجرمانه داشته باشد، یعنی به عنوان یک سیاست مطرح می‌کند که استفاده از فیلترشکن ممنوع است، البته به نظر من چیز عجیب‌وغریبی نبوده است. طبیعتاً وقتی شما فیلترینگ را اعمال می‌کنید، ممنوعیت استفاده از فیلترشکن در بطن این سیاست قرار دارد، تا آن‌ها هم در مصوبات مختلف به اینکه فیلترشکن مطلوب نیست و ممنوع است اشاره شده است. چیزی که پیش از این نبوده، این است که این عمل مجرمانه باشد. تا آن‌ها قانونی برای مجرمانه بودن استفاده از فیلترشکن نداشته‌اند و این مصوبه هم در این مورد چیزی نگفته است؛ در واقع در نسخه اول طرح صیانت این موضوع وجود داشت و در حال جرم‌انگاری این موضوع و تعیین مجازات برای آن بود. شورای عالی فضای مجازی دارد سیاست می‌گذارد، در نهایت نمی‌شود با سیاست کلی کسی را مواخذه کرد؛ مثلاً اگر من از فیلتر شکن استفاده کنم و کسی بگوید تخلف است می‌گویم خب می‌خواهد یا من چه کار کنید؟ همکاری که بخواهند بکنند نیاز به قانون دقیق دارد.»

تکلیف مسئولان در بسترهای غیرقانونی چه می‌شود؟

یکی از چالش‌هایی که پس از جرم‌انگاری استفاده از فیلترشکن به وجود

به هر نحوی این کار را انجام دهید، قطعاً اگر چند میلیون کاربر بخواهند از این طریق وصل شوند، از درخواست‌هایی که از سروهای مختلف، ارسال می‌شوند متوجه می‌شود و احتمال زیاد آن دسترسی را محدود می‌کند. ضمن اینکه این موضوع بحث‌های اجتماعی هم دارد؛ در واقع بحث مطرح کردن پسته‌ها در کارآمد نمی‌دانم. اما نکته این است که علی‌رغم پذیرش اینکه پیام‌رسان‌های پرکاربرد مفید وجود دارد، اما راه‌حل آن درست نیست. به قول معروف مطرح کردن سوال خوب نصف جواب است؛ در واقع شما فهمیدید اینکه همه چیز را ممنوع کنید راه‌حل غلطی است، الان می‌خواهید درست کنید، اما باید به آن فکر کنید؛ در این میان راه‌حل پسته واقعاً ناکارآمد است. به نظر من یکی از چالش‌ها این است که ممکن است در این پلتفرم‌ها محتوایی وجود داشته باشد که برای کودکان مفید نباشد. چه می‌شود کرد؟»

ایده جایگزین پسته‌ها چیست؟

این کارشناس حوزه فناوری در مورد اینکه به جای ایده استفاده از پسته‌ها چه راهکار دیگری می‌توان پیشنهاد داد، گفت: «به جای اینکه یک پسته بگذاریم و همه مردم را از داخل یک فیلتر زد بکنیم آیا می‌شود یک پسته برای کودکان بگذاریم تا از محتوای مفید این پلتفرم‌ها استفاده کنیم؟ می‌شود راجع به این موضوع صحبت کرد تا ببینیم چه راه‌حل‌های دیگری می‌شود داد. اگر یک بستری وجود دارد که ۶۰ تا ۷۰ درصد مردم دارند از آن استفاده می‌کنند فیلترینگ عمومی آن ناکارآمد است. با فیلترینگ نمی‌شود جلوی ۶۰-۷۰ درصد مردم را گرفت یا راه‌حلی پیدا کرد که نگرانی‌ها کم شود. هیچ وقت هم نگرانی صرف نمی‌شود. هیچ ابزار فناوری‌ای در دنیا نیست که با استفاده از آن بشود ادعا کرد همه آسیب‌های فضای مجازی از بین می‌رود. حتی خود موبایل هم یک سری تبعات دارد. با پیام‌ها هم کلی کل‌لهدرداری انجام می‌شود. فقط می‌شود راه‌حلی پیدا کرد که تخلفات و آسیب‌ها کم شود.»

بعد کارشناسی متن کمرنگ است

وجود ایرادات متعدد در متن مصوبه شورای عالی فضای مجازی اعتبار آن را به لحاظ کارشناسی زیر سوال می‌برد. کشور هم معتقد به وجود چنین ایرادی است و معتقد است: «نهادهای قانونگذار زمانی که می‌خواهند یک کاری را انجام دهند باید به نظرات کارشناسی رجوع کنند؛ می‌شد قبل از ابلاغ مصوبه در آبان‌ماه ۱۴۰۲ نظرات کارشناسی بیشتر در نظر گرفته شود. من شنیده‌ام که صاحبان کسب و کارهای مبتنی بر شبکه‌های اجتماعی نظرشان اخذ شده باشد. اینکه بعد از ۳ ماه این مصوبه منتشر می‌شود یعنی بعد کارشناسی

می‌آید این است که حضور گسترده مقامات مختلف در سکوهای خارجی چگونه قابل تفسیر خواهد بود. کشوری این مساله را این‌گونه توجیه می‌کند: «اینجور مصوبات نه چیزی اضافه می‌کنند نه مشکلی را حل می‌کنند. بیشتر فزاینده‌ای برای بحث و تبادل نظر و معرکه آرا افراد را فراهم می‌کند و در نهایت هم نه می‌شود گفت فیلترشکن قانونی است، نه غیر قانونی. چون قانون تعریف دارد و باید ابتدا مصوبه مجلس باشد، اما مادامی که مصوبه تبدیل به قانون نشده و برای آن ضمانت اجرا و مجازاتی تعیین نشده باشد، آن ممنوعیت، عملاً در عرصه عمل تحقق پیدا نخواهد کرد. اگر الان از مسئولی پرسید که استفاده از فیلتر شکن ممنوع است، می‌گوید باید ثابت کند که استفاده کرده است، اگر بفرض استفاده هم کرده باشد، در جایی مجازاتی برای آن تعیین نشده است. قانون ماده ۲ مجازات اسلامی صراحتاً به این موضوع اشاره می‌کند که یک فعل در صورتی جرم حساب می‌شود که برای آن در قانون مجازاتی تعیین شده باشد؛ اما مجازاتی تعیین نشود، آن فعل نیز جرم تلقی نمی‌شود. در واقع آن کلمه ممنوعیت صرفاً از لحاظ ادبی ممنوع است. البته به نظر من با نباید یک سیاستی گذاشته شود یا اگر گذاشته شد، باید آنقدر آن سیاست مقبولیت داشته باشد که بتوانید مجازاتی برای آن تعیین کنید. وقتی می‌دانید نمی‌توانید آن سیاست را به هردلیلی اعمال کنید طبیعتاً این اتفاقی که الان رخ داده می‌افتد.»

راه‌حل استفاده از پسته‌ها ناکارآمد است

یکی از بندهای موجود در این مصوبه مربوط به احیای پسته‌های سکوهای خارجی است که با نام‌هایی همچون تلگرام طلایی به یاد آورده می‌شوند. کشوری در مورد دلایل احیای پسته‌ها و چالش‌های آن این‌گونه توضیح می‌دهد: «اگر به متن مصوبه نگاه کنید، در الفاظی که به کار بردند گفتند «خدمات و سکوهای پرکاربرد خارجی» و در چند جمله بعد نیز اشاره کرده «دسترسی کاربران به خدمات مفید خارجی» این خودپدیرش این است که ما تعدادی خدمات و سکوی پرکاربرد خارجی داریم که فیلتر شده‌اند. استفاده کردن از این عبارات به این معنی است که ما خدمات خارجی پرکاربرد فیلترشده داریم که باید برای آن یک راه‌حل پیدا کنیم. من راه‌حل پسته را به دلایل مختلف کارآمد نمی‌دانم؛ اولین دلیل این است که از نظر فنی اساساً خیلی از این برنامه‌ها امکان ساخت پسته را نمی‌دهند، چون تلگرام، این سورس بود شما می‌توانستید کدها را ببینید و بر آن اساس اصطلاحاً شخصی‌سازی کنید و یک پسته ایجاد کنید. اما در مورد سکوهای دیگر این ویژگی را نداریم و نکته بعد اینکه اصلاً به شما اجازه دسترسی نمی‌دهند و شما

